

Aproximació a les publicacions periòdiques de la Safor (1983-2013)

Rebut: 17-12-2017

Acceptat: 22-01-2018

Gabriel Garcia Frasset

Doctor en Filologia.

Investigador independent

gabrielg.frasquet@gmail.com

Resum

L'article es proposa fer un repàs comentat de les publicacions periòdiques aparegudes a la comarca de la Safor durant el període esmentat. Per tal d'ordenar-les se n'ha efectuat una classificació que comprén des de la informació general fins a la sectorial emesa pels diversos organismes socials, a més de la investigació, la divulgació i la creació. Les diverses publicacions constitueixen una mena d'espill del temps on es reflecteixen les tensions polítiques, les fluctuacions de l'economia i el batec de la societat global. Finalment s'hi reflexiona sobre la sostenibilitat de la premsa escrita amb l'entrada dels periòdics digitals.

Paraules clau: Publicacions periòdiques, premsa escrita i digital, informació general i específica, investigació i creació, comarca de la Safor.

Abstract

The article proposes to review the periodic publications in la Safor during the aforementioned period. To order them, a classification has been made including from the general information to the sectoral issues from several social organizations, as well as research, divulgation and creation. The different publications are a kind of time mirror that reflects political tensions, fluctuations in the economy and the beating of global society. Finally, we reflect about the sustainability of the written press since the appearance of digital newspapers.

Keywords: periodic publications, written and digital press, general and specific information, research and creation, comarca of la Safor.

Habitualment s'entén per premsa el conjunt de publicacions periodístiques de caràcter informatiu, especialment els diaris. Però aquest article pretén conferir-li un abast més ampli i considerar la globalitat de les publicacions periòdiques sorgides d'una societat saforenca plural i diversa durant el període de les tres darreres dècades. D'aquesta manera ens acostem a una font històrica de primer ordre que ajuda a comprendre les manifestacions i els processos socioculturals que s'hi han produït, alguns d'ells impulsats per la mateixa premsa que analitzem. Com una mena d'espill del temps interpretat des de diversos angles.

Les limitacions d'extensió impedeixen elaborar-ne fitxes hemerogràfiques que oferirien detalls importants de cada publicació. Simplement indicarem entre parèntesi, a continuació dels títols, els anys en què sabem que existiren. Només eixamplarem el comentari succint en algunes d'especialment significatives per raó de la seua qualitat, durada o singularitat. Per tant, intentarem dibuixar un panorama general quan potser el tema mereixeria una monografia conscienciosa.

El criteri de selecció, bastant lax, és el d'inclusió de les publicacions seriades, nascudes amb voluntat de mantenir una periodicitat, tot i que de vegades les circumstàncies obliguen a la irregularitat o que fins i tot en algun cas es perda la numeració. Només deixarem al marge les publicacions anuals sense numerar, com els llibres de festa dels municipis, els llibrets de falles, les referides a esdeveniments culturals o esportius repetits cada any, o bé les memòries de gestió corporativa.

Per tal de realitzar-lo hem visitat els arxius històrics de Gandia, Oliva i Tavernes de la Vall-digna i hem tingut accés a col·leccions privades a banda de la pròpia. A tots els responsables, volem agrair-los la seua amabilitat. També ens ha servit de base inicial el nostre *Catàleg de la premsa comarcal. La Safor (1880-1982)*, editat pel CEIC Alfons el Vell l'any 1988.

El lapse temporal escollit és suficient per a seguir-ne l'evolució. D'altra banda el tall amb les publicacions anteriors és quasi absolut ja que no hi havia premsa d'informació general i només continuaren de l'etapa anterior algunes publicacions culturals com *Cimal*, *Ullal*, *Hamet* i *Ànima i fang* i una d'esportiva, *Las Peñas*.

Políticament, la democràcia formal feia els primers passos després d'una Transició convulsa. I al País Valencià s'acabava d'aprovar l'Estatut d'Autonomia i es preparava la promulgació de la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià. Tot plegat obria unes noves perspectives per a la llibertat d'expressió i per a l'ús de la llengua pròpia, que s'havien de veure reflectides en les publicacions periòdiques. Ara ja tenim el distanciament temporal suficient per a fer-ne un balanç.

També la indústria de les arts gràfiques ha experimentat una gran transformació. Al començament, ja s'havia superat la linotípia, però no havia arribat la informàtica, i ara sembla que assistim a un final d'època en què no només hi ha moltes publicacions exclusivament digitals sinó que fins i tot està amenaçada la continuïtat de la premsa escrita.

Per tal d'ordenar les publicacions hem optat per la següent classificació: Informació cultural; Investigació i divulgació; Creació artística i literària; Informació municipal; Informació política i sindical; Informació juvenil; Esports; Salut; Medi ambient; Educació; Religió; Comerç i oci; Informació general.

Informació cultural

La rica i variada activitat cultural desenvolupada a la comarca per associacions cíviques i institucions tingué reflex en diverses publicacions. Al juliol de 1985 isqué l'únic número de *Tras el volcán*, "Cartelera", atrevit tant en el format com en el contingut. I l'any següent, *Bagalina* (1986-1988), dirigida per Ignasi Mora. Tingué tres etapes successives. La primera com a "Cartellera de la Safor", fou de preparació de persones i mitjans. La segona, subtitulada "Coctelera de la Safor", incorporava al consell de redacció les figures més interessants de la generació anterior: el poeta Joan Climent i el periodista Josep Rausell. A més de l'agenda mensual d'activitats, incloïa ressenyes de llibres, exposicions, crítica teatral i gastronòmica, entrevistes i aportacions literàries de Vicent Escrivà, Joan M. Monjo, Josep Piera, Josep E. Gongga... En la tercera època, ara com a "Revista mensual del divertiment i del cor (del país)", emprengué una expansió per l'Alcoià i la Marina, amb una nòmina de col·laboradors eixamplada i esplèndida i el propòsit no de fer país, sinó de descobrir-lo, amb reportatges de les ciutats i el territori. La revista arribà puntualment als aparadors de les llibreries i al domicili dels subscriptors, però, a desembre de 1988, tancà. Fou un intent final preciós, però massa ambiciós. Encara el seu inquiet director li planejà una mena d'epíleg titulat *Engrís* (1990-1991), ara gratuït i de gran format, dedicat més a reflexionar que a informar i amb una secció satírica. El seu propòsit era "impulsar l'estima i la defensa de la Safor davant dels atacs de l'autoodi i del provincianisme més lamentable".

Amb posterioritat aparegueren una raresa d'informació en alemany, el mensual *Die Sonne* (1999) i, a Tavernes de la Vallidigna, una proposta molt interessant, *Calba* (2000-2002), de l'associació cultural La Calva. La revista tenia un enfocament cultural global i incorporava des de la creació poètica a ressenyes literàries, cinematogràfiques i artístiques.

Un altre projecte important fou *Espai del llibre* (2002-2011), "Publicacions de les Comarques Centrals Valencianes", editat per la XIEC, la xarxa que reunia els centres d'estudis de

tot el territori. S'hi pretenia reflectir la vitalitat cultural d'aquell espai compartit i encara per construir, fomentar la crítica raonada i donar una major projecció a les activitats i edicions de les diverses institucions.

En l'apartat de la promoció de la lectura són remarcables el butlletí *Noves adquisicions* (1990-1993) i el fanzine *En veu alta* (2006-2007), tots dos de la Biblioteca Central "Convent de Sant Roc". I en el de la teatral, *La Claca* (2002-2011), la gasetta trimestral del Teatre del Raval, gestionat pel grup Pluja. En la vessant musical aparegué *En solfa* (1993-1994, 2001-2002), editada per la Federació Comarcal de Societats Musicals de la Safor-Valldigna, i *Adagio* (1998-2002), de l'Associació Artístico-Musical d'Oliva.

Així mateix diverses associacions donaren a conèixer les seues programacions en butlletins, com per exemple: *Casal Jaume I. La Safor* (1998-2005), "Cartellera de cultura, ecologia i esports" i, després, "Cartellera del moviment associatiu comarcal", i posteriorment transformat en *Agenda* (2007-2009), ara sense numerar; *Casal Jaume I. Oliva* (2005); *Obrint camins* (2006-2009), que en els primers números es titulà *Àmbito cultural* (2005) i, a partir de la tardor de 2009, *Revista gratuïta de actividades culturales del Espai Cultural "La Finestra"*, on primaven les de caràcter filosòfic i de realització personal; en totes les etapes respectaren la periodicitat mensual, però sense numerar. I també el *Boletín de Información de la Cultura Uruguaya* (2008?-2013...), editat trimestralment per l'Asociación Cultural Compañeros del Uruguay, que començà les seues activitats a Gandia l'any 2008. Al Real isqué *Rahal* (1995-1996) i a Ròtova, *Vernissa* (1996-1998), editats per les associacions homònimes. Aquest segon, escrit amb les Normes del Puig; l'única ocurrència que coneixem. Amb altres formats també aparegueren l'any 1997, durant la celebració del VI Centenari d'Ausiàs March, la col·lecció de les deu targetes de *La imatge mestral*, editada pel CEIC Alfons el Vell, amb la il·lustració d'un artista saforenc, inspirada en l'obra del poeta, i la programació del mes, i els díptics mensuals numerats *Lectures d'Ausiàs March*, amb l'anunci de la conferències a realitzar i la reproducció dels poemes a comentar-hi.

Finalment ressenyarem la informació cultural de les activitats promogudes pels ajuntaments. La publicació més important, per la durada i l'amplitud del contingut, és *El Full* (1992-2013...), de l'Ajuntament de Gandia. Afortunadament no ha canviat el títol a pesar dels avatars polítics i ha seguit la numeració i la periodicitat mensual, que, al desembre de 2013, arribava al número 150. Tavernes de la Valldigna ho intentà fugaçment amb el butlletí *Bolomor* (1992), que pretenia publicitar la programació estable de la Fundació Cultural Municipal. Posteriorment sobreix de la resta *Bellreguard cultural* (1995-2001), trimestral. A partir de 2002 canvia el format i el títol: *Programació cultural*, però ara sense numerar; com tampoc ho feren l'Ajuntament d'Oliva: *Programació cultural* (1996-1999), *Activitats culturals* (2000-2001) i novament *Programació cultural* (2002...); el Circuit Comarcal de

Cooperació Cultural “La Safor”: *Programació cultural* (1996-1998), editat per la Mancomunitat de Municipis de la Safor; l'Ajuntament de la Font d'En Carròs, *Mira'm* (2008-2013...); l'Ajuntament de Gandia, en el mensual *Teatre Serrano* (2006), que es publicà al marge d'*El Full* per tal de promocionar el local després de la seua rehabilitació; l'Ajuntament de Potries, amb el bimestral *Full d'Informació Cultural* (1995-1997); o l'Ajuntament d'Ador, amb el mensual *Proposta de Primavera* (1996).

Investigació i divulgació

Les revistes d'investigació han insistit en les humanitats, especialment en la vessant de la història, perquè la visió d'un passat tan llargament i interessadament menystingut havia de fonamentar la dignitat amb què calia obrir-se al futur. Però també deixaren un espai per al patrimoni artístic, l'economia i el territori. D'altra banda les ciències experimentals tingueren presència particularment en els aspectes relatius a l'ecologia i el medi ambient.

La publicació més important per la qualitat del contingut, l'abast territorial i la voluntat capdavantera de pensar el país des de les comarques fou *Ullal* (1982-1988), dirigida per Ferran Garcia-Oliver. Comptà amb la col·laboració de joves estudiosos capaços de transitar nous camins de recerca en tots els àmbits. Era una publicació assumida pel CEIC Alfons el Vell, que encetava la seua fecunda trajectòria. L'any 2009, la institució inicià la publicació de l'anuari *Revista de la Safor*, dirigida per Enric Ferrer Solivares, amb uns objectius semblants a la seua predecessora, però en un temps històric ben diferent. Un altre dels projectes importants del Centre fou el de la vertebració social i econòmica de les denominades Comarques Centrals Valencianes que, fracassada la via política, sobrevisqué en el camp cultural com ho evidència feaentment la revista d'assaig i investigació *Espai obert*, coordinada per Lluís Sevilla i Jesús E. Alonso.

A Oliva, l'Associació Cultural Centelles i Riusech edita també la revista *Cabdells* (1994-2013...), que tracta aspectes relacionats amb la història i el patrimoni de la ciutat i del comtat dels Centelles. I, com una singularitat, podem esmentar l'únic número de la revista *La Cimera* (1997), de la Societat Valenciana de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia, Vexil·logia i Numismàtica, dirigida per Joan F. Pi. A la Valldigna nasqué *L'Avenc* (1995-2013...), revista d'investigació i assaig, dirigida per Eladi Mainar. A Xeraco, *Ab ben-Cendrell* (2009), del col·lectiu La Goleta, que després la substituï per *L'Escudella* (2012-2013...), totes dues dirigides per Joan Iborra. A Xeresa, *La Cisterna* (2000-2006), del Centre d'Estudis i Investigacions Xeresans.

I, barrejant informació i divulgació o investigació local, *Bresca* (1983-1986, 1997-2013...), que la primera època se subtitulà “Fulls informatius de la Biblioteca de Vilallonga” i, en

la segona, “Fulls d’Informació i Cultura. Vilallonga de la Safor”. En una separata interior inclou *Bresqueta*, per als més menuts. També s’edità al poble *Baladre* (1994-1995), del col·lectiu homònim, que es proposava la defensa i la promoció del patrimoni sociocultural i mediambiental. A Almoines, el *BIM* es transformà en *L’Almoina* (1988-2011), d’una temàtica molt més àmplia. I el col·lectiu Vall de Vernissa, que inclou els pobles de Castellonet, Almiserà, Llocnou, Ròtova i Alfauir, publicà la revista *La Falzia* (2004-2008), “La veu dels pobles silenciosos”; a partir del número 4 hi afegí la separata escolar *La Llavoreta*.

En el camp de les ciències experimentals hi ha dues publicacions que curiosament miren espais antitètics: el firmament i les coves subterrànies. Es tracta de *Huyggens* (1999-2013...), de l’Agrupació Astronòmica de la Safor, que ha editat més de 100 números on recullen el treball de les seccions d’asteroides, arqueoastronomia, cel profund, heliofísica i cosmologia; i el *Bolletí informatiu. Secció d’Espeleologia* (1983-1995), del Centre Excursionista de Gandia, que hi recopilava anualment les tasques de topografia i inventari de les coves estudiades. També conté articles del mateix tema, tot i que combinats amb d’altres d’històrics i artístics, la revista *DYA* (1973-2009), del Centre Excursionista Tavernes de la Vallidigna. Es tracta d’una edició esplèndida, però dissortadament massa espaiada en el temps. El títol està constituït per les inicials del grup muntanyenc que la fundà, Dios y Audacia. Dins el període que ens ocupa publicaren solament dos números; el 5, dedicat al seu XXV aniversari.

Creació artística i literària

En l’àmbit de les revistes literàries, continua *Hamet* (1981-1983), del col·lectiu de joves gandians Agalma. A l’any següent naix a Tavernes de la Vallidigna *Tac carbònica* (1984-1991), on s’expressa l’avantguardisme poètic del seu fundador, Josep Vicent Clar, i d’altres autors com Lluís Bueso i Encarna Sant-Celoni. Té una gran irregularitat i intermitència de manera que només trauen quatre números. En les seues pàgines hi ha assaig, poesia, narrativa, traducció i imatge, en certa manera els mateixos continguts de la gandiana *El-lipsi* (1985-1987) que, tant pel disseny elegant i impactant de Vicent Almar, especialment en el segon número, com pel consell de redacció, que integrava Josep Alandete, Francesc Calafat, Maitte Coves, Enric Iborra, Francesc Piera i Lluís Romero, fou una iniciativa de qualitat que lamentablement s’interrompé en el tercer lliurament.

Amb posterioritat aparegueren a Gandia dues noves revistes ideades per joves: *L’Alba* (1988), dirigida per Soraya Pazos, que publicà tres números, i *Caràtula* (1990), dirigida per Núria Soler, amb la col·laboració d’autors consagrats com Joan Climent, Marc Granell, Ignasi Mora, Teresa Pascual i de joves valors com Maria Josep Escrivà; sols tragué dos números, malgrat les bones crítiques obtingudes. I encara podem citar *Mare de terra* (1994), a Xeraco; i *Escribano* (1999-2000), “La revista del escritor amateur”, amb Benirredrà com a

lloc d'edició; i a Simat de la Vall digna aparegué *Quid* (1998-2000), revista de pensament i cultura dirigida per Eladi Mainar, que tractava, des del punt de vista de l'assaig, temes teòrics, polítics, nacionals o històrics; només arribà al tercer número.

D'altra banda, mensualment aparegueren les plaquettes poètiques *Aina. Tertúlia de poesia* (1991-1992, 2001-2002) i *Poesia a la Casa Vella* (2004-2005), que acompanyaven els actes literaris organitzats pel CEIC Alfons el Vell. També la revista satírica tingué la seua representació amb *La Cabota* (2005-2007), editada a Gandia "per a les comarques valencianes". I encara restaria l'inclassificable fanzine *L'Escrúçó i Co.* (2002-2004), "Premsa lliure, artesanal, bilingüe i verinosa".

Quant a les arts plàstiques, el galerista Pascual Lucas edità la revista *Cimal* (1979-2002), "Cuadernos de Cultura Artística. País Valencià", dirigida per Vicent Aguilera Cerni. Almenys fins a 1986 s'edità a Gandia. Gaudia d'una acurada policromia, com corresponia a una important revista d'art, i reuní uns col·laboradors de primera fila. S'adreçava a destinataris especialitzats i tenia una distribució que excedia l'estat. De fet, quan passà a editar-se a València ja es titulava "Art internacional".

Unes altres dues mostres ben interessants de l'expressió artística són *Ditennas* (1986-1988), "Imatges i escrits", de Virgilio Soria i Josepa Padín, i *Ego* (1996-1999), fanzine editat pel Col·lectiu Oscil·lant, que l'anunciava com "el remei contra l'estrenyiment actual". Tragueren tres números amb un disseny magnífic i un contingut que oferia literatura, còmic, fotografia i il·lustracions, a més d'una obra original incorporada.

Pel que fa al folklore i l'artesanía, tenim l'únic número de la revista *Grup de Dansa Valenciana Roís de Corella* (2001) i el butlletí *Associació Bolílleres de Gandia* (2003-2004) respectivament. I quant a les festes populars, les publicacions seriadades se centren en les falles. La Junta Local Fallera de Gandia edita cada any la seua revista oficial *Foc i flama* (1947-2013...) i, durant un temps, el *Bolletí Informatiu del Centenari de les Falles de Gandia* (1984-1985) i *Pepito* (1990-2008). També la Falla Carrer Major i Passeig s'hi animà i, a més del llibret, publicà *Els Senyors* (2007). Així mateix, a Tavernes de la Vall digna aparegué la revista *Tro fester* (2007-2008). Reiterem que no incloem en aquest repertori els excel·lents llibrets de falla que s'estampen anualment en les tres ciutats saforenques perquè no duen numeració, per la qual cosa tenen un caràcter més commemoratiu i il·lustrador del monument que no de publicació periòdica.

Informació municipal

El Butlletí d'Informació Municipal (BIM) és un dels instruments de què es valen els ajuntaments per tal d'exposar a la ciutadania els seus projectes i realitzacions de forma trans-

parent i democràtica. Per tant, és normal que pràcticament tots els pobles n'hagen imprés algun al llarg del període que estudiem. El problema a l'hora de conèixer-los sol ser la seua intermitència, el seu caràcter moltes vegades efímer i el canvi de numeració o la seua inexistència a cada nova etapa. Així doncs la referència que hi farem serà necessàriament incompleta i només servirà per a formar-nos una idea de la totalitat.

El primer que esmentarem és el de l'Ajuntament de Gandia, denominat en les seues diverses èpoques *Butlletí d'Informació Municipal* (1983-1985), *Gandia informa* (1994-1995) i *BIM* (1997-2000). Durant els períodes en què no es publicà, la informació municipal cerca va altres vies com el *Magazine Vivim Gandia* (2010), que explanava els projectes d'una ciutat en moviment. Finalment, i mudant de llengua, editaren un nou *Boletín de Información Municipal de Gandía* (2011-2013...).

BIM, amb el topònim postposat, és l'estructura més repetida en els títols: Potries (1985), Almoines (1987-1988), el Real (1988), la Font d'En Carròs (1990), Bellreguard (1991-1995, 2001, 2005), Xeraco (1992, 1997), Castellonet de la Conquesta (1992), l'Alqueria de la Comtessa (2001), Palma (2009) i Tavernes de la Vallidigna (2013). En altres ocasions s'avantposa el nom del poble o l'estructura Ajuntament + de + topònim: Potries (2003-2004), Ajuntament de Miramar (2001-2013...), Ajuntament de Rafelcofer (2007) o Ajuntament d'Alfauir (2011). En alguna ocasió s'altera lleugerament la denominació: *Revista informativa de Bellreguard* (1984) o *El Full d'Informació Municipal. Llocnou de Sant Jeroni* (2013). O bé se singularitza la capçalera: *El periòdic de l'Alqueria de la Comtessa* (2002-2013...); *Riurau* (2005-2011), de Ròtova; *Ara Bellreguard* (2008-2013...); *La premsa de Rafelcofer* (2008-2010), *El Cabut* (2009), de la Font d'En Carròs; *El Realenc* (2012), del Real; o *Piles actualitat* (2013...).

D'altra banda l'ús de les diferents instal·lacions esportives de les ciutats requerien una informació específica, per la qual cosa la Fundació Esportiva Municipal de Gandia edita la *Guia esportiva* (1990-2013...) i, amb el mateix títol i propòsit, en començà una altra a Oliva l'any 1998.

Per últim, en les poblacions grans, amb barriades populars històriques, els veïns solen associar-se per oferir una informació més concreta i detallada als seus membres i plantejar reivindicacions a l'Ajuntament. En algunes ocasions la seua activitat ha generat publicacions periòdiques. És el cas d'*El Portalet* (2008-2010), full divulgatiu de l'Associació de Veïns del Raval, d'Oliva, que treia sengles versions en valencià i en anglés. I, a Gandia, *La Veu del Barri* (1995-1997), del Veïns de la Plaça El-líptica; i els efímers *El Raval parla* (1999) i *Veïns de Marxuquera* (2001), de l'Associació de Veïns Barranc de Borrell-Marxuquera.

Informació política i sindical

Pràcticament tots els partits presents als ajuntaments saforencs han utilitzat butlletins informatius que els serviren d'òrgans d'expressió. Repetim ací les mateixes prevencions que hem exposat en l'apartat anterior. Només intentarem, per tant, elaborar-ne una selecció que resulte il·lustrativa.

El partit Unió Valenciana llançà el butlletí comarcal *Una Veu* (1984). Pel que fa al Partit Popular, a Gandia publicà el *Boletín Informativo. Partido Popular* (1992-1994); *La Voz Popular* (2005-2006) i *De ahora en adelante* (2007), "Boletín informativo de la Oficina del Candidato". I a Bellreguard, *PP Bellreguard. + Bellreguard + per tu* (2012).

El PSPV-PSOE edità a Gandia *Endavant* (1994-1995); *Tal cual* (2005-2009); *Gandia ens uneix* (2010), i *Renovació* (2012), "Butlletí d'informació. L'alternativa socialista". A Oliva, *La Veu Socialista* (1998-1999). A la Valldigna, *Agrupació Socialista de Tavernes de la Valldigna* (1985). A Bellreguard, *Butlletí Informatiu* (2005-2006) i *El poble que volem* (2010); a Rafelcofer, *Butlletí Informatiu del Partit Socialista* (2004). I les Joventuts Socialistes de la Safor publicaren *Pensament crític* (2001). Un cas particular fou el de *La Fulleta* (1984), editat conjuntament a la Font d'En Carròs pel Partit Socialista Obrer Espanyol, el Partit Comunista del País Valencià i els ecologistes.

A Gandia, Esquerra Unida tragué els butlletins *Clar i ras... des de la Dipu* (1996-1997), signat pel grup municipal d'Esquerra Unida-Els Verds; i *Esquerra Unida: Clar i ras* (1999). El col·lectiu Nova Esquerra, *Fulla nova* (1998) i Els Verds-Esquerra Verda, *L'Espinac* (2005).

Pel que fa al nacionalisme valencià, els subtítols de les seues publicacions recullen l'evolució de les sigles. A Gandia, la Unitat del Poble Valencià imprimí *L'Ona* (1992-1994); a Xeraco, *El Verderol* (1993) i *A dos i ratlla* (1996-2002); i a Rafelcofer, *Tuacte* (1996). Novament a Gandia, Unitat del Poble Valencià-Bloc Nacionalista Valencià editaren *La Tralla* (1997-2000). Ja com a òrgans del BNV, aparegueren *El Bloc informa* (1998-2001), al Real; *El Bloquet informatiu* (1999-2007), a Palma; *Infobloc* (2001-2008) i *El Litoral* (2007), a Gandia; *La Clau* (2003-2005), a Bellreguard; *Daimús actualitat* (2004-2005); la segona època de *Tuacte* (2008-2011), a Rafelcofer; i el Bloc Jove Safor-Valldigna, *Terra jove* (1999-2002). També la coalició Compromís, en què s'integra, tingué el títol *InfoCompromís* (2011-2013...), a Ròtova. Una altra singularitat és el butlletí *Rebolika* (2004), "El missatger de l'Arc Iris", agrupació ciutadana de Simat de la Valldigna amb representació municipal. I, per últim, *Sacre* (1994-2006), òrgan d'expressió dels Maulets a Gandia, que, a pesar del llarg període en què el mantingueren viu, només tragueren uns pocs números molt irregularment.

També els sindicats tingueren presència entre les publicacions saforenques, tot i que mínima. És el cas d'*En som un fum* (1999-2000), de la Secretaria de la Joventut de CCOO a la Safor, i *En Marxa* (2000), de la secció sindical de CCOO en l'Ajuntament de Gandia. Col·lateralment, dins l'àmbit de les relacions laborals, es desenvolupà a la Safor, amb la participació de l'Ajuntament de Gandia i cofinançat pel Fons Social Europeu, el projecte Àncora, que tenia com a objectiu promoure la integració i la igualtat en l'ocupació. Les seues iniciatives es donaren a conèixer mitjançant el butlletí À (2006-2007).

Informació juvenil

Tocant a les publicacions d'aquesta temàtica, la que ha tingut més continuïtat, tot i que canviant les capçaleres a cada relleu dels responsables, és l'editada pel Consell dels Joves de Gandia: *Al teu aire* (1990), *Paper jove* (1991-1994), *Entre tots* (1997), *Opinió jove* (1998), *No tan jove* (1999) i *Dinstint* (2004-2007). També el Departament de la Joventut de l'Ajuntament edità *Gandia 12:35* (2007).

A Oliva, el Consell Local de la Joventut estampà Ànima d'Oliva (2010). I en altres pobles hi ha publicacions esparses: *Renglons* (1993-1994), a Bellreguard; *Revistaje* (1995-1996), de l'Associació Joves Endavant d'Almoines; *La Tribu 231 0+* (2000), de Ròtova; o *Safareig* (2005) de Llocnou i Almiserà. En un marc geogràfic més ampli, l'Associació Juvenil Col·lectiu de Lesbianes i Gais de la Safor edità *El Full de la Diversitat de les Comarques Centrals Valencianes* (2006-2010). La llengua emprada en tots els casos fou el valencià.

Esports

La pràctica de l'esport, per motius de salut, afició o competició, ha augmentat considerablement en les darreres dècades en diverses modalitats, tot i que el futbol hi continua sent preponderant. Les publicacions acrediten tant la varietat com la preeminència.

A Oliva, la Colla Esportiva Corriol, d'atletisme, treia el butlletí *Co-Co* (1992-1997). A Ròtova, el Centre Excursionista editava *Librell* (1982-2003). A Gandia, l'Associació de Kung Fu i Arts Marcials de la Safor publicava *AKAMS* (1998-1999); els esports de la mar tenien el seu espai en *Club Náutic de Gandia* (1981-1992); el Club de Gimnàstica Artística la Safor treia *Volantins* (2000); el bàsquet tingué butlletins dels seus equips successius: *Gandia Nou Bàsquet* (1988) i *Triple* (1997), del Gandia Bàsquet Atlètic; el club de futbol més destacat publicà *Club de Futbol Gandia. Boletín* (1988), *Número Cuatro: Boletín informativo* (1992) i *Blanc i blau* (2000). El futbol aficionat també tingué diverses revistes. La més llarga, *Las Peñas* (1981-2012), després *Les Penyes.com*, en acabar la seua trajectòria havia superat els

1.400 números. Començà dedicada al futbol d'empreses, però després eixamplà el punt de mira. Amb la mateixa finalitat sorgí *ADECSA* (1995). La modalitat de futbol 7 comptà amb *Las Peñas Sala 7* (2000-2002), editada a Gandia, i *Sala 7* (2000-2001), al Real. I els més menuts meresqueren l'atenció de *La Revista del Futbol Base* (2009-2011). I, com una publicació atípica, per tractar-se d'un joc de taula o en viu, aparegué a Gandia *Alea jacta est* (1997) del club de rol "El Señor de los Anillos".

Pel que fa a l'enfocament global del fet esportiu podem assenyalar tres revistes gandianes: *Gente del Deporte* (1998-1999), *Magasafor* (2006-2007), "Magazín d'Esports, Vida Sana, Salut i Temps Lliure", i *Més prop de l'esport* (2007), que, després dels primers números, s'inclougué dins el setmanari 3 ½ *Noticias*. També aparegué al Campus de Gandia de la Universitat Politècnica el mensual *Info Esports* (2009). I pel seu caràcter capdavanter recordem el digital *Punt de meta* (2001).

Salut

Quant als temes relacionats amb la sanitat, podem esmentar la mensual *Guía salud. Farmacias de Gandía* (2000-2004), d'informació per a l'usuari; *Mundo natural* (2000-2006), continuació del butlletí d'arts marcial AKAMS, i amb el mateix autor, Francisco Pericás, però ara, a més d'incloure exercicis físics, s'acosta a altres aspectes com el mentalisme, l'esoterisme i l'antitabaquisme; *Doctor Safor* (2004-2005), revista divulgativa de curiositats mèdiques; i *Fent salut* (2006-2008), del Departament de Salut 12, Gandia.

Així mateix l'Associació d'Ajuda als Malalts Mentals (ASAEM), edità la revista *Mentalmente hablando* (1997-2010); Mosaic Centre Valencià de Solidaritat "Proyecto Hombre", el butlletí *Ara i ací: revista mosaic* (199?); la Mancomunitat de Municipis de la Safor, *Perololles* (2005-2009), "Butlletí familiar de prevenció de les addiccions i educació per a la salut".

Altres temes connectats com l'assistència social, la seguretat física i l'ajuda humanitària comptaren a Gandia amb els butlletins *Mayores* (1998-2005), del Centre d'Atenció al Major; *El Full de la Seguretat Vial* (2008-2010), d'ADISEV; i *Viviendas para los sin techo* (2003), de l'ONG homònima; i, amb alguna referència, *Utòpics* (2002).

Medi ambient

Durant els últims trenta anys la reivindicació del medi ambient i el territori s'ha generalitzat, però aquesta preocupació no s'ha traduït en unes publicacions periòdiques regulars,

possiblement pel considerable nombre de llibres editats sobre tots els ecosistemes saforencs.

Acció Ecologista Agró publicà a Tavernes de la Vallidigna el fanzine ecològic *Barrim Barram* (1991-1995), subtitulat “Fulls al marge”; i el Grup Ecologista Samaruc, a Oliva, l'únic número del butlletí *Pàgina verda* (1995). Els ajuntaments valldignencs publicaren *Jornades Ecològiques de la Vallidigna* (1987), sense numeració; i concretament el de Tavernes, *L'Ull de Bou* (1992-1993), “Revista d'informació i formació ambiental a la Vallidigna”, interessant i ben presentada però de curta vida.

Ja en el segle actual, amb la voràgine de les macroconstruccions i l'amenaça dels camps de golfs no sostenibles, es constituí la Plataforma pels Pobles de la Safor, que reunia les voluntats de diversos grups ecologistes. Publicaren dos números del butlletí *Pels pobles de la Safor* (2005). I el Col·lectiu Vall de Vernissa, per a acompanyar el seu projecte més ambiciós, edità el *Quadern de l'Ecomuseu: Vernissa viu* (2007-2008). Finalment, la Societat Protectora d'Animals i Medi Ambient Safor treia el butlletí bimestral *Cisco y otros* (2002-2006) i, posteriorment, *SPAMA* (2008-2011).

Educació

El món de l'ensenyament generà diverses publicacions, tant per a la informació dels seus professionals com per a la difusió de les seues experiències didàctiques. En primer lloc citarem *Clip* (1986-1993), butlletí informatiu del Centre de Professors, amb seu a Gandia, que assabentava dels cursos de formació i dels grups de treball al seu si. D'altra banda el Col·lectiu de Mestres de la Safor, que lligava la renovació pedagògica a la reivindicació d'una escola valenciana i arrelada al medi, publicà el seu *Butlletí Informatiu* (1985-1992), amb activitats didàctiques per a tots els cicles, reflexions pedagògiques, articles sociolingüístics, entrevistes i dossiers monogràfics com el dedicat a la narrativa infantil i juvenil. Per últim, la Universitat d'Estiu de Gandia, també originà *L'Embut* (1986) i *UE-Gandia* (2004-2013...), diari que es distribueix als alumnes matriculats i a les biblioteques durant la seua realització, cada any amb recomençament de la numeració.

Per altra part, pràcticament tots els centres educatius de la comarca han elaborat en algun moment les seues revistes escolars per tal de donar a conèixer els treballs de l'alumnat com a complement de la seua formació i per a vertebrar la comunitat educativa. La producció abraça tots els nivells, des dels parvulets fins a la universitat. Som conscients que només en podem confegir una mostra.

Si comencem pels més menudets, tenim *El Cabasset* (2013), de l'Escola Infantil La Taronja d'Oliva. Quant a l'ensenyament primari, durant la dècada dels 80 els col·legis substituïren les multicopistes de clixé per fotocopiadores, amb la qual cosa les revistes escolars es multiplicaren. Així tenim, dels col·legis públics: *Joanot* (1984), del CP Joan Martorell, de Gandia; *Garbí* (1985-2000), del CP Joan XXIII, del Grau; *Revista de Vuité* (1985), del CP Sant Jaume, d'Almoines; *Els Xorros* (1985), del CP Francesc Carròs, de la Font d'En Carròs; *Murta* (1985-1995), del CP Ausiàs March, de Rafelcofer; *La Veu de l'Alfàndech* (1986), del CP Alfàndech, de Tavernes de la Vallidigna; *El Fanal* (198?), del CP Montdúver; *Colegio Público Cervantes* (1989), *Colegio Publico San Francisco de Borja* (1989) i *Roís de Corella* (1994), de l'AMPA del CP Roís de Corella, totes quatre de Gandia; *Revista Escolar. CP Magraner* (2006), de Tavernes de la Vallidigna; *Joanotmania* (1999-2013...), del CP Joanot Martorell, de Xeraco; *La Veu de l'Escola* (2005-2007), del CP Jaume II el Just, de Benifairó de la Vallidigna; *Paraules* (2005-2006), del CP Lluís Vives, d'Oliva; *Cantalot*, de l'AMPA del CP Sant Miquel, de Tavernes de la Vallidigna; *Què passa* (2006-2013...), del CP Verge dels Desemparats, d'Oliva...

I dels privats religiosos: *La Vall* (1978-1993), periòdic escolar del Patronat, i *Certamen Gràfico Literari. Col·legi Sant Josep HHDC* (198?-2003...?), tots dos de Tavernes de la Vallidigna; *Jacaranda* (1993), de les carmelites gandianes; *L'Algar* (199?), del col·legi de les Esclaves; *Pàgina Borja* (1996-2013...), del col·legi Borja Jesuïtes; *Dàbalos* (2003-2013...), del col·legi Abad Sola; *Ruta* (1958-1963, 1990-1995, 2008-2013...) de l'Escola Pia, que ha tingut el bon criteri de mantenir el títol en les seues diverses èpoques, la qual cosa li confereix una continuïtat institucional.

Pel que fa als centres de secundària, començarem per l'IES Gregori Maians, d'Oliva, un dels de major tradició en l'elaboració de revistes però, durant aquesta etapa, mudant-ne contínuament el títol: *El Baulet* (1983), *Recapte* (1989-1990), *Tota pedra fa paret* (1994), *K'et DN?* (2000), *I @r@ k?* (2001), *Notícies i entrevistes* (2002), *Amb aigua al coll...* (2002), *El Fulllet* (2003-2004), *Llig-me* (2011-2013...); de l'IES Maria Enríquez, *Negatiu* (1984) i *Ma Enríquez* (2007-2012); de l'Institut de FP de Tavernes de la Vallidigna, *El Pregoner* (1986) i *La Veu de la Vall* (1989-1991); de l'Institut Politècnic de Gandia, *El Barranc* (1987) i *Tirant* (1990); de l'IES Gabriel Ciscar, d'Oliva, *Finestra oberta* (1990-1992) i *Paraules soltes* (1994-1996); de l'IES Jaume II el Just, de Tavernes de la Vallidigna, *Debat a bat* (1990) i *L'Antitot* (1993); de l'IES Ausiàs March, de Gandia, *Telón* (1996); de l'IES La Vallidigna, *Parla l'Institut* (1999) i de l'Escola de Formació Professional "La Safor", de Beniarjó, *La Taqueta* (2004-2011), que s'autoimprimien al seu taller d'arts gràfiques.

També es produí un intent de reunir els alumnes amb majors inquietuds culturals del centres de secundària de la comarca en la revista *No volem ser...* (1992-1993), que només tragué dos números. D'altra banda és remarcable la gasetta *Projecte Plèiades* (2003), informa-

tiva del projecte educatiu interdisciplinar europeu Sòcrates-Acció Comenius de simulació d'empreses, proposat per l'IES La Valldigna, que l'editava.

Així mateix, les escoles d'adults s'expressaren mitjançant *Capvespre* (1987), de l'EPA de Gandia; *EPA Joan Martorell. Butlletí Informatiu* (1992), d'Oliva; o *Escola d'Adults Bolomor* (2007-2012), de Tavernes de la Valldigna, que presenta escrits creatius dels seus alumnes; i també els centres ocupacionals, com el Centre d'Educació Especial Santo Duque i Ocupacional de la Safor, que publicà la segona època de *Caminant* (1983); i la Fundació Espurna, el butlletí *Espurna Magazine* (1999-2013...). El Conservatori professional de Música "Josep Climent", d'Oliva, edità la revista *Amalgama* (2010). L'Escola Universitària de Gandia, *Neófito* (1995), i la delegació de l'alumnat del campus, la més destrellada *Valhalla* (2006).

Mereixen un comentari a part tres publicacions nascudes al si d'institucions educatives amb l'objectiu de despertar la creativitat literària de l'alumnat i difondre-la. És el cas dels fulls poètics *Ànima i fang* (1981-1994), que dirigia Anselmo Cid a l'IB Ausiàs March; arribà als catorze números, bé que amb periodicitat irregular. També els alumnes de l'assignatura de Creativitat i Música, del Conservatori, tragueren a la llum la revista *D-Ment3s* (2010). A més, els inscrits en el Taller de Creació Literària de la Universitat Popular de Gandia, que tenia com a monitora Adriana Serlik, donaren a conèixer els seus treballs en el magazín *Lle3* (2008-2013...)

Pel que fa a l'educació fora de l'escola reglada, podem esmentar la revista *Unglapunx* (199?-2013...), de l'Agrupament Escolta Valldigna.

Religió

Al llarg del període algunes parròquies, com la de Sant Francesc d'Oliva, han optat per incloure una pàgina informativa en l'*Aleluya*, editada setmanalment per l'Arquebisbat de València. En canvi, altres han preferit elaborar textos propis tant de la vida litúrgica com d'altres activitats pastorals. Una de les més actives ha estat la parròquia de Sant Roc, d'Oliva, que publicà *Raval* (1983), amb notes litúrgiques; *El campanar de Sant Roc*, revista cristiana d'espiritualitat parroquial; *El Fossar* (1999), per commemorar els 25 anys del moviment júnior de la parròquia; i *Espai família* (2005-2011), la seua iniciativa més ambiciosa, sorgida de l'equip pastoral familiar. Se subtitulava "Quadern de reflexió per a joves i majors". L'objectiu era l'enfocament de la vida familiar a través del prisma del pensament de l'església. Hi participaren sociòlegs, professors, psicòlegs, sacerdots, educadors, advocats... A partir de 2008 passà a ser interparroquial i incloïa també la parròquia de Santa Maria.

A Gandia, la Col·legiata imprimí el butlletí *El Campanar de la Seu* (1989-2001), amb l'arribada de l'abat Alberto Caselles; i, després, l'equip de litúrgia, *El full parroquial* (2000-2002). Tingué més llarga durada el *Full del Diumenge* (2003-2012) que, sota la direcció del P. Francesc Mulet, editaven l'Escola Pia de Gandia i l'ermita de Santa Anna. Era en valencià i no s'adreçava només als catòlics practicants: "Si no vas a Missa estes lectures t'acostaran a una sintonia més clarificadora, sòlida i bella. Si vas, et serviran de record i preparació". Finí amb el trasllat del director. També la parròquia de Crist Rei treia el butlletí *Vida parroquial* (1987-1992). I des del Palau del Sant Duc, els jesuïtes editen el butlletí *Apostolado de la Oración*, que es difon mitjançant voluntaris de tots els pobles de la comarca. La publicació no va numerada. Començà amb el títol d'*Adveniat Regnum Tuum* el 1974, i encara continua. Un altre aspecte de la funció de l'església, l'ajuda humanitària, trobà l'expressió en el butlletí *Càritas Interparroquial Gandia* (2000-2011). I per la vessant hagiogràfica, tenim el butlletí semestral *Joaquín Ballester* (2004), amb notícies del seu procés de canonització, i el full mensual *San Francisco de Borja "nacido para servir"* (2010), amb motiu del V Centenari del seu naixement.

A Tavernes de la Vallidigna, l'església de Sant Pere publicava *Ente tots* (2011-2013). A Rafelcofer, el full informatiu es titulava *Toquen a missa* (2008), que només arribà al "tercer toc". Però entre tots destaca el *Full Parroquial d'Ador i Palma* (1992-2013...), que el seu rector, Vicent Maria Sarrió, continua elaborant setmanalment per als feligresos en un valencià correcte i planer. Consta de quatre pàgines compostes per un editorial, que tracta temes d'actualitat de l'Església i valors, un comentari litúrgic, les lectures de la missa del diumenge, avisos parroquials, les intencions de les misses de la setmana i, finalment, algun article extret d'una publicació catòlica. A final de desembre de 2013 arribava al número 973.

A Bellreguard podem ressaltar les publicacions relacionades amb les processons de la Setmana de Passió. Primerament la Junta Local de Confreres treia el butlletí *Setmana Santa* (2001), que després es convertí en la seua revista oficial, *Ròssiga* (2004-2013), la qual, tret d'algun article espars, és en valencià. Aquesta proporció lingüística s'inverteix en la revista anual *Passio* (1952-2013...), de la Junta de Germandats de la Setmana Santa gandiana. També un any editaren un complement més rudimentari, *La Voz del Cofrade* (1999). Així mateix algunes confraries han estampat les seues pròpies revistes: *Soledad* (1992-1994), *El Sepulcre* (1990-2013...), *Santa Faz* (2009-2011) i *Hermandad de la Dolorosa* (1989-2013...).

Una altra manifestació de la religiositat popular, tot i que bastant desplaçada, és la referida a la romeria del Rocío: *Romería en Gandía. Casa de Andalucía en Gandía* (1999-2001).

Comerç i oci

Les publicacions d'aquest apartat reflecteixen perfectament les fluctuacions de l'economia i el consum. Només n'hi ha una que ha sabut adaptar-se a totes les situacions i sobreviure: *Safor Guia* (1987-2013...). Nasqué amb el títol de *Cartelera de la Safor* i, a partir del número 9, passà a dir-se *Safor Guia* i a subtitular-se "Cartelera". Les seues intencions inicials eren molt modestes: publicitat, telèfons d'interés, programació de televisió... Posteriorment anà fixant les seues seccions clàssiques d'ofertes de treball, contactes, compravenda, anuncis breus, cartes al director i alguna columna de col·laboradors. Tenia la seu a Oliva i la canviaren a Gandia el 1993, any en què s'aguditzà la crisi econòmica. Les altres publicacions comercials que l'acompanyaren durant aquells anys, algunes amb un disseny i contingut absolutament rudimentari, foren *Gandia guía: semanal de compras y diversiones* (1984); *Tiempo libre* (1986-1989), que primerament se subtitulà "Gandia y su playa" i després "Gandia y su comarca"; la similar *El ambiente de la playa* (1988) i la *Guía del ocio y gastronomía de la comarca de la Safor* (1988).

A Tavernes de la Vallidigna aparegué el "setmanari intercomarcal" *Públic* (1988-1989), també de caràcter publicitari: anuncis, compravenda, basar, magazine, serveis, espectacles, televisió i cinema. Es repartia per quioscos, botigues, cafeteries i llibreries de la Safor, les Riberes, la Marina Alta i la Costera. I, posteriorment, *Pobles d'ací* (1992), que es distribuïa a les Riberes i la Safor. A Gandia començà *D'ara endavant* (1994), amb molt poca informació i molt d'anunci comercial. En les tres darreres, la presència del valencià era molt predominant. A Oliva, una empresa de Paterna treia *Tele-cine* (1994-1995) amb publicitat de comerços saforencs; i nasqué *Diversión* (1997), que pretenia ser "la revista comercial más divertida". I a Gandia eixiren *Zona de ocio* (1993-1995), amb notícies de pubs, locals, cantants i discjòqueis, que encetaven una línia en progressió; *Compravenda de les Comarques Centrals* (1995-2002), que assegurava tenir un tiratge de 20.000 exemplars, una xifra que inaugurava un nou model de publicitat massiva; i el mensual *Anuncios 2000* (1995), amb esports, còmics, ofertes...

L'any 1998 marcà l'eixida de la crisi i s'hi produí l'aparició d'una altra manera de concebre la publicitat amb la revista *Serpis* (1998-2008), amb articles divulgatius sense firma ni cap relació amb la Safor com a farciment d'anuncis en paper cuixé; o *Guía útil* (1998-2011), o en internet, la *Guia-activ*. A més obrí un centre comercial als afores de la ciutat, que inicià una revista, promptament interrompuda, amb el seu nom: *Plaza Mayor* (1998). Com a contrapartida, el Centre Històric Comercial edità la luxosa *Vida i comerç* (1999-2004), dirigida per Ignacio Bernabeu, després promotor d'altres publicacions del mateix àmbit. Més tard hi aparegué la guia de serveis *Crónica de la Safor* (2003). I l'Associació d'Empresaris de la

Safor també considerà oportú efectuar la seua anàlisi global trimestral en *Actualidad económica de la Safor* (1999-2002).

A partir de la primeria del nou segle es propagaren les publicacions dedicades al sector immobiliari, fet que palesa l'auge desfermat de la construcció a l'empara d'una legislació permissiva i la facilitat dels crèdits bancaris. La revista més primerenca a Gandia fou *El Mirador* (2001-2004), després amb el títol *Mirador Mediterráneo*, que es repartia també a Madrid. La publicació no s'extingí, sinó que canvià el títol pel de *Miracasa* (2004-2011) i s'expandí. Paral·lelament l'Associació de Promotors Immobiliaris, Constructors i Agents Urbanitzadors de la Safor treia la fastuosa *Safor Hogar* (2003-2009). I també s'hi animaren algun grup local que volia promocionar més eficaçment els seus productes, *Home Desarrollo* (2008), i la immobiliària *Rigel*. A més, empreses externes a la Safor hi feien edicions comarcals com *Fotocasa* (2004) o *Tu casa* (2005-2008). Aquestes publicacions específiques es complementaven amb d'altres de mixtes com *Ofertamos.com* (2004-2007), amb seu a Potries, o *Compra Venta Fácil* (2007-2008), a Gandia; o d'altres de foreres amb edicions comarcals com *La Guia. Gandia i comarca* (2008-2009) o *Mil clasificados* (2008-2009), amb domicili a Dénia i Altea respectivament. Tal moviment de negoci augmentà una burocràcia que requeria la gestió de les assessories. Alguna, com Cremades Assessors, buscà un un major contacte amb els seus clients amb la revista *Entre nosotros* (2003-2007).

Les agrupacions d'empresaris relacionades amb el turisme també hi volgueren tenir veu pròpia en uns anys tan favorables al consum despreocupat. Així, la Comissió de Turisme de FAES tragué *TOT* (2005-2006), títol format amb les inicials de Turisme, Oci i Temps lliure; també l'Associació Cultural Gastronòmica Fideuà de Gandia edità la luxosa revista anual *Que bona!* (2007-2011); i l'Associació d'Empresaris d'Hostaleria i Turisme de la Safor (ASEMHTSA), *Mira gastronomia-turismo-ocio* (2009-2010).

A més, altres revistes d'enfocament més general continuaven reforçant la imatge de Gandia com a ciutat comercial: *Gandía Stilo* (2004-2007) i *Gandía chic* (2006-2007). I un altre concepte s'imposava, el de les "tendències". És el que cercaven *Moda de ser* (2005-2008), adreçada a la dona "actual"; *Vivestilo* (2007-2008), *I love Patipami* (2007-2008) o *[in]visible* (2008-2009), editada per *Safor Guia*, que també travessava un moment d'esplendor. Així mateix aparegué, en el marc expansiu d'aquells anys, la revista *Miramotor* (2007-2010), que s'anunciava com la millor oferta de motor i nàutica de la Safor.

Quasi totes les publicacions tenien Gandia com a origen i com a centre. En la resta de la comarca aparegueren uns quants números de *Comerç d'Oliva* (2000-2003), editada per l'Associació de Comerciants, i *Café Risas* (2006), que exhortava a la diversió. I a Ador, l'emissora de ràdio Onda 15 edità, com a complement, *Zona 15* (2007-2008).

A partir de 2008 començaren a percebre's els efectes d'una crisi econòmica que, en el cas valencià, s'agreujà especialment per la magnitud de l'especulació urbanística i la fallida del sistema bancari que la propicià. Pràcticament totes les revistes comercials desaparegueren perquè la dràstica davallada del consum anul·lava el possible efecte retorn de la publicitat que les sostenia. Quedà com un referent *Safor Guia*, que ha sabut compaginar la informació amb l'opinió. Al final del període que analitzem quasi resultava exòtic el *Magazine Tarjeta Play* (2013), adreçat als comerços adherits i amb raó de contacte a Vilallonga.

Informació general

El primer mitjà escrit d'informació general aparegut a la comarca des de l'inici de la democràcia va ser *Gente de la Safor* (1985-2013...). El seu predecessor immediat, ja llunyà temporalment, fou *El Tossal* (1973-1974), que deixà un bon record, però sense que això animara a emprendre novament una aventura empresarial atzarosa. *Gente de la Safor* trencà els prejudicis existents sobre la manca d'interés per la lectura i els assumptes públics de la societat gandiana. La revista, dirigida per José Arnau, tingué una ideologia independent progressista i va saber, en la seua llarga trajectòria, seleccionar els temes de major interès social, amb reportatges d'investigació i fins i tot amb l'elaboració d'enquestes, sempre actuant amb professionalitat, respectant el lector i tractant el periodisme com un servei públic. Si de cas caldria retraure-li que, malgrat el títol, la seua atenció a la comarca fou minsa, tret de celebracions extraordinàries com les festes patronals dels pobles. També publicà diversos especials molt ben editats i intents breus com el de *Cuadernos de Gente de la Safor* (2002). Tingué una periodicitat setmanal fins a 2012 en què, per raó de la crisi econòmica i la retirada selectiva de la publicitat institucional, passà a ser mensual. A partir de 2005 obriren una web i combinaven els dos formats. L'any 2013 ja solament fou digital.

Al juliol de 1987 es produí un altre esdeveniment remarcable en l'àmbit de la comunicació: el periòdic *Levante-EMV* llançava a la Safor la seua primera edició comarcal, amb la qual cosa les notícies diàries obtenien una adequada cobertura i en un espai més complet de l'habitual ja que reunia cada dia informacions de les corresponalsies de la Vall d'igna, Gandia i Oliva. Per a qualsevol mitjà local resultava difícil competir-hi per la gran diferència d'infraestructures, distribució i periodistes contractats. L'alternativa, en tot cas, era seleccionar acuradament els temes i tractar-los amb major profunditat. Aquest nou context no desanimà *Vall de Bayrén* (1988-1991), d'eixida quinzenal i ideologia conservadora; ni tampoc *Estilo propio* (1990-1992), *Open* (1991-1992), el fugacíssim *Stand* (1992) i *L'actualitat* (1993), independent, comarcal i bilingüe.

Un altre projecte singular pel contingut, la voluntat d'estil i el lector model a què s'adreçava fou *Revista de Gandia* (1995-1999) que, amb periodicitat quinzenal, arribà als 100 números, dirigida per José Monrabal. Es caracteritzà per la independència i el pluralisme, conjugats amb una consciència crítica ben higiènica i una visió progressista de la premsa i de la societat. Guardava un equilibri bastant ben aconseguit entre les seccions, començant per l'editorial, sempre compromés, temes de fons diversificats i d'interés social, entrevistes en profunditat però alhora àgils, a més d'apartats d'esports, paratges i excursions, música moderna i cultura, que es cloïen amb una pàgina d'humor satíric, de gran tradició en la premsa valenciana. Un producte ben elaborat i que es decidí per una gratuïtat que potser no li calia per la seua qualitat, capaç de fidelitzar lectors.

Coincident en el temps es produí el desembarcament de *Canfali* (1995-1997), un periòdic que ja duia quasi 25 anys d'activitat a la Marina i provà de llançar una edició a la Safor. Era un setmanari independent que no acabà de quallar. I el 1996 tingué lloc una altra incorporació transcendent: el diari *Las Provincias* obrí delegació i edició a la Safor, la qual cosa limitava encara més les expectatives d'èxit en la implantació de nous productes. De l'any següent només coneixem *Sic Luceant Opera Tua* (1997), de número 0, únic i extraordinari, que es repartí en la presentació del llibre *De Josep Rausell a Pep Mosca*, en homenatge a aquest periodista i narrador.

Una altra empresa forera que mirà d'introduir-se al mercat gandià fou *Gandia Magazine* (1998-2003), de l'editor i periodista Àngel del Río, que ja tenia altres capçaleres a la Marina i acabà creant-ne en les tres ciutats saforenques. Era independent, però sense una línia editorial definida. Aprofitava les seues diferents edicions per barrejar les col·laboracions locals amb altres de més generals i mediàtiques, però que, en certa manera, diluïen la raó de proximitat del periòdic, d'eixida mensual.

Aquell mateix any s'incorporà al catàleg que repassem *La Veu de la Safor* (1998), d'informació i opinió política i periodicitat quinzenal. S'acostaven les eleccions municipals i s'havia de preparar el camí. Es tractava d'una estratègia que, els mesos previs a la convocatòria següent, provocà una florida de publicacions de curta durada, fins i tot amb la inclusió de foreres amb redacció a València i delegació a Gandia: *Nuestro pueblo del siglo XXI* (2001-2002), *Panorama gràfic de Gandia* (2001-2002) i *Tribuna Siglo XXI* (2002-2004). Amb seu a la capital de la Safor nasqué *Actualitat Gràfica de Gandia* (2002-2006), que es decantava pels socialistes i *El Parpalló* (2002), al Grau, que mostrava simpatia pel Partit Popular.

Després d'un llarg parèntesi de quatre anys, els nous comicis locals ressuscitaren la necessitat d'influir en l'electorat. Així sorgiren *Gandia política* (2007) i *Safor actual* (2007), de pas fugaç, editades per l'empresa Vevictis, recentment creada amb raó social a Bellreguard, que donaven suport als conservadors; i *Noticias 7 días* (2007-2008), publicada per Zenit

Editorial, amb seu a València, que assegurava voler consolidar les opcions de progrés. Però també començaren dos periòdics que encara perduren: *Micro* (2007-2013...), del grup Ràdio Gandia, que es proposava oferir unes informacions breus i fresques, “d’una ullada”; i *3 ½ Noticias* (2007-2013...), “Més prop de la notícia i de l’esport”

L’any postelectoral encetaven el seu camí *Gandia: noticia e imagen* (2008-2009); *GND Noticias* (2008-2009), un producte híbrid que amalgamava les notícies locals amb les de política de l’estat i del València C. F.; i un altre de sòlid: *7 ½ Noticias* (2008-2013...), vinculat a Onda Naranja. COPE. I, posteriorment, *TWO Magazine* (2009-2010), de breu trajectòria.

I tornà l’època electoral i rebrotaren les propostes de premsa: *Gandia express* (2010-2011), “El metropolità de la Safor”; *Tot Gandia* (2010-2011), de l’empresa pública Iniciatives de Comunicació de Gandia, la TV pública; i *Noticias GND* (2011), decantats cap al PSPV-PSOE. I cap al PP, *La Cafetera x-press* (2011), el digital *Ahora Gandia* (2011-2013) i la primera època de *Sociedad y Política* (2011-2013...), de l’empresa Altoclaro. Després d’un parèntesi, repreneu la publicació amb grans tiratges, molt bon paper i un contingut que, mitjançant les nombroses fotografies o els articles d’opinió, exalçaven l’alcalde de la ciutat i el seu govern i denigraven els seus adversaris polítics. La revista, a pesar del seu luxe, era gratuïta. La seua principal font d’ingressos eren els desmesurats contractes de publicitat institucional municipal. Coetàniament aparegueren a Gandia *Safor informatiu* (2012-2013...), “diari progressista independent”, i *Infonoticias Gandia y la Safor* (2013...), magazín d’informació local.

A Oliva, la relació s’obri amb el setmanari *7 a 7* (1990) i continua amb *Aureba* (1995-1996), dirigida per Miquel Font. Era una revista mensual d’ampli espectre, en valencià, que incloïa notícies d’història, cultura, medi ambient i esport, a més d’informació municipal. La següent *Oliva Magazine* (1996-1997), periòdic independent, una altra de les capçaleres d’Àngel del Río. La seua directora, Isabel Llorca, al mes següent de finir la publicació, fundà *Crónica de Oliva* (1997-2013...), de periodicitat mensual. Els seus objectius anunciats eren analitzar l’activitat política del municipi, estar al costat de les empreses privades que actuen com a motor econòmic, donar suport als aspectes socials i fomentar el desenvolupament cultural i la parcel·la lúdica de l’individu; en definitiva, convertir Oliva i la seua gent en els veritables protagonistes. L’any 2000 enceta una segona època en què redueix el format, augmenta les pàgines i el color i cerca bons col·laboradors temàtics. I també apuja el preu. De 150 pessetes havia passat a 200 pts i ara arribava a les 300 pts, 1’8 euros. Remarquem la qüestió perquè a Gandia no es considerava viable una edició de pagament. La revista, a més, aconseguí nombroses subscripcions i un bon equilibri entre la publicitat institucional i la privada. Tot plegat la convertia en un projecte sostenible.

La següent *El Espejo de la Actualidad* (2000-2003), de periodicitat quinzenal, dirigida per Alberto Urbiola. Per la seua situació geogràfica intentà adreçar-se als lectors i als anunciants

tant de la Safor com de la Marina. I posteriorment *Vent de ponent* (2001-2003), editat pel Casal Jaume I d'Oliva, que incloïa informacions i opinions de caràcter polític i cultural, i *El Mirall d'Oliva* (2009), que pretenia dinamitzar la vida social en tots els àmbits, però que només tragué el número 0. Les bones intencions no pogueren superar les dificultats d'un producte mal dissenyat. Per últim, hi nasqué el digital *Bon dia, Safor* (2011-2012).

A Tavernes el principal periòdic fou *La Veu de la Valldigna* (1997-2009), dirigit per Raül Gil. Era un mitjà independent d'informació local, quinzenal, gratuït i en valencià. Els dos darrers anys passà a ser mensual. Tenia també una edició electrònica d'actualització diària. La seguiren l'intent molt breu de *Valldigna Magazine* (2002), que tenia la redacció a Gandia, on treia una altra edició; *Valldigna al dia* (2003), que aparegué en les setmanes prèvies a les eleccions municipals; i *Infosafor* (2008), que es deia de la Safor-Valldigna; de caràcter valencianista i col·laboradors destacats. Al cap d'un any d'obrir la web, exploraren sense gaire èxit el pas al paper. Altres mitjans digitals, encara existents, són *La Cotorra de la Vall* (2008-2013...), "compromís amb la informació"; *El Ventilador per Tavernes* (2011-2013...), "blog de política i notícies"; *Diari Valldigna* (2011-2013...), "per conèixer amb humor tot el que passa a la Valldigna"; i *Diari Tavernes* (2011-2013...), "butlletí digital ni nacionalista ni catalanista".

Alguns pobles també gestaren les seues capçaleres. De vegades de curta durada com *La Gàbia* (1984), a Bellreguard, amb entrevistes, cultura i informació municipal; *El Coferer* (1987-1989), patrocinada per l'Ajuntament de Rafelcofer, que es proposava defensar els interessos locals respectant totes les tendències polítiques; o *Arrutlladors* (1991), de la Font d'En Carròs, que pretenia reflexionar, "amb una lleugera ironia", sobre esdeveniments locals i comarcals. Però altres tingueren una vida un poc més prolongada com *Simat de casa en casa* (1988-1990), de periodicitat primer mensual i després bimestral. L'elaboraven un grup de voluntaris del poble, entre els quals la bibliotecària, i el repartien els alumnes de huité d'EGB de l'escola casa per casa. Com agraïment rebien una bonificació de l'Ajuntament per al viatge de fi de curs. El suport era molt rudimentari, amb còpies en blanc i negre i a ciclostil. El contingut era d'informacions del poble o dels plenaris municipals, articles divulgatius de temàtica local, entrevistes a veïns destacats i moviment demogràfic. Eren uns apartat pareguts als de *La Finestra* (1996-1998), revista informativa de Vilallonga, de caràcter neutral, dirigida, maquetada i dissenyada per José Fernando Ripoll.

A Bellreguard nasqué un altre projecte destacat, *Quinze dies* (2002-2009), primer d'informació local i després comarcal. Anà creixent pels convenis que establia amb determinats ajuntaments. El primer director fou Alexandre Ruiz i, posteriorment, Vicent Gregori. La revista desaparegué per raó de la crisi i del que consideraven un tracte discriminatori dels ajuntaments de Gandia i Oliva. En l'editorial darrer afirmen que mantenien la publicació

perquè sabien la importància per a la llengua pròpia de disposar d'un mitjà de comunicació escrit en la comarca.

Les últimes publicacions de l'interval temporal que ens proposàven són digitals: *Safor Press* (2013...), que es reivindicava plural, lliure i defensor dels drets humans fonamentals, i *Diari Serpis*, que, després d'un any de construcció i proves, enviava una benvinguda als lectors a l'octubre de 2013. El seu propòsit era ambiciós i radical: canviar el concepte de premsa tant en la forma com en el fons. En la forma perquè els mitjans en paper tenien pròxima la data de caducitat. I en el fons perquè pretenien realitzar una anàlisi crítica de la notícia i demostrar que la informació local també podia ser de qualitat. D'altra banda el diari seria íntegrament en valencià, sense que això pressuposara cap ideologia, sinó com un signe de normalitat en una comarca valencianoparlant. I per últim, lliure i capaç de trencar els monopolis informatius de les empreses tradicionals de comunicació, que podien seguir creant opinió, però no controlar-la perquè el món de la informació canviava acceleradament a favor de la llibertat i en contra de les "tiranies del paper-premsa".

Els editors del diari posaven el dit en la nafra, tot i que contraposant mitjans i suports en compte de considerar-los complementaris. Efectivament es tanca un cicle i s'imposa un replantejament global. El cost d'una revista en paper resulta inassumible amb el dràstic descens de la publicitat. Als treballs d'impressió s'han d'afegir els de distribució i, a més, el destinatari s'ha acostumat a la gratuïtat. Tot aboca al digital, que redueix les despeses i confereix immediatesa. Però es pot crear una empresa, lliure, sostenible i de qualitat sense comptar amb el compromís del lector expressat amb el pagament de les notícies que consumeix? En un temps de precarització de l'ofici de periodista i de reducció de personal, cal preguntar-se també si es poden preparar cròniques o reportatges amb una certa profunditat o més bé recaure en l'asèpsia, la lleugeresa, la reproducció acrítica de notes de premsa interessades i la manca d'una cobertura autènticament comarcal.

La premsa de proximitat continua sent absolutament necessària i té una forta demanda. L'entorn de les persones és el que més les afecta, però, paradoxalment, en el món interconnectat actual es poden rebre notícies de l'altre costat del planeta amb més rapidesa que les que es produeixen al costat de casa. I també són imprescindibles els periodistes capaços de destriar el gra de la palla, de desbrossar la selva d'internet, de contrastar fonts, analitzar la notícia i exposar-la amb claredat i veracitat. És un treball primordial per a la salut democràtica de la societat. Esperem que es troben noves fórmules perquè la seua labor es pugui seguir realitzant dignament i responsable des de la pluralitat enriquidora del teixit social, tant en general com a la Safor, l'espai viscut des d'on ens obrim al món.